

УДК 726.7:727.4

О. І. Жовква
*кандидат архітектури,
начальник відділу Департаменту
містобудування та архітектури КМДА*

СИМВОЛ, ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ ЕЛЕМЕНТ САКРАЛЬНОЇ АРХІТЕКТУРИ РІЗНИХ КОНФЕСІЙ

Анотація: у статті розглянуто питання застосування символіки у сакральній архітектурі різних конфесій. Досліджено історичний зміст та походження окремих символів, їх змістове навантаження в різних релігіях.

Ключові слова: символіка, символ, знак.

Карл Юнг назвав символ мостом у вічність «ведущим по всем величайшим достижениям человеческого духа» [3]. Символи зустрічаються нам скрізь. Особливо широко символіка представлена у релігійному мистецтві, культовій архітектурі і простежується із глибокої давнини до наших часів. Церковні символи можна назвати мостами між земним і духовним. Що ж являє собою релігійний символ, яку інформацію він несе про ту чи іншу віру, що він означає в тій чи іншій вірі? Дане питання зацікавило мене ще під час роботи над відтворенням втрачених монументальних розписів у Троїцькій церкві Свято-Троїцького Іонинського монастиря, що у Києві [2]. Цікавим виявилось те, що в орнаментальних розписах зустрічались символи, притаманні з нашої традиційної точки зору не лише православної архітектурі та живопису. Даний факт наводить на думку про спільне історичне коріння багатьох усталених релігійних символів, що й може пояснити їх використання у кількох релігіях одночасно.

Так головною християнською символікою вважається хрест, зірки, німби, голуби, риба і різні атрибути (предмети), пов'язані із подіями життя тих або інших християнських святих або з історією і діяльністю певних орденів. Суттєве місце в християнській символіці посідає символічне тлумачення кольору і чисел [1]. Сам по собі термін «християнська символіка» дуже загальний. В цілому християнська символіка упродовж свого двохсотлітнього існування (з середини I ст.н.е.) постійно піддавалась різноманітному тлумаченню доповненням, змінам, так що в кінці кінців містить певні протиріччя, які можна пояснити тим, що вони віддзеркалюють розбіжності, що існують між різними конфесіями (розрізняють символіку католицизму і православної символіку, як таких, що мають не лише спільні риси, але і ряд значних розбіжностей, а також виділяють із вищезазначених символіку

лютеранства і різноманітних євангельських церков (баптистів, адвентистів тощо)). У дійсності ж ми маємо справу із надзвичайною гнучкістю християнства і його діячів, які пристосовували та адаптували язичницьку символіку до християнської і навпаки, поєднували чисто християнську символіку із тою чи іншою національною [4]. Наприклад, язичницька символіка не відкидалась християнством, але їй надавався зовсім інший зміст, інше тлумачення – зазвичай протилежне.

Як правило, позитивним язичницьким героям і образам надавався негативний зміст. Так змії – символ мудрості і знання у Стародавньому Сході був перетворений у символ зла, підступності. Прометей – язичницький символ прогресу також був перетворений у символ зла.

Що ж стосується самих християнських біблійних і євангельських символів, то вони гнучко пристосувались до національних умов тієї країни і того народу, куди проникало християнство. Так пальмові гілки, що використовувались у свята як символ і емблеми миру і духовної гармонії були, за відсутністю їх в Україні, замінені на гілки верби і використовувались як основний атрибут пасхальної Вербної Неділі. У західному християнстві (католицтві), що спирається на античні традиції, християнській символіці надавалось колосальне значення. Вона стала в країнах Західної Європи засобом потужного впливу католицизму, була через мистецтво, літературу, політику міцно впроваджена у світське життя.

У православ'ї навпаки християнська символіка залишилась надбанням церковного, релігійного середовища і не була добре відома простим людям. Окрім того багато в символіці православ'я було споконвіку сплутано і плуталось пізніше з язичницькою слов'янською символікою; і так і залишилось врешті пов'язаним один з одним нерозривно (наприклад, восьмикутна зірка).

У протестантів створилась зовсім інша система духовних цінностей. На першому плані ставиться інформація, тому стрижнем їхніх зборів є проповідь із музикою і співом. Протестанти намагаються утилізувати символ, таким чином втрачаючи його містичну глибину. Протестантизм, відкидаючи символи, опиняється на краю прірви, що розділяє духовне та матеріальне.

Важливим предметом для протиріччя між православною Церквою і протестантами є питання про ікони. Протестанти відкидають можливість зображення духовного світу в фізичному плані і тому не визнають шанування ікон. Вони плутають поняття ікони з поняттям ідола. Для православних ікона – органічна приналежність храму, виявлення духовного і невидимого в матеріальному плані завдяки особливій знаковій мові [5]. Ікона є одночасно символом та подібністю. В іконі поєднуються два принципи: катафатичність (подібність) і апофитичність (неподібність). Як ієрогліф займає середнє місце

між літерою і малюнком, так і ікона поєднує в собі властивості символу і малюнка. Саме тому православна ікона і храмовий живопис – це аналог Біблії у візуальному плані.

Що стосується Католицизму, то йому чужий аскетизм подвижників, який є основною умовою православної сотериології. Тому у католицизмі спостерігається переміщення від символічного до картинного зображення, заміна ікони як символічного зображення, портретним малюнком і скульптурою, що може призвести до приземлення духу.

А взагалі у православній, католицькій та протестантській сакральній архітектурі та живописі завжди можна знайти головні християнські символи (як мінімум хрест), що безумовно свідчить про спільні витоки.

Мусульманські символи знаходяться в одному ряді із найдавнішими символами людства. Мусульманський символізм висловлює прагнення до самоідентифікації з культурою і релігією предків, з мусульманською традицією. Варто зазначити, що навіть в умовах секуляризованого суспільства в ісламі успадковується і передається релігійна символіка. Головною емблемою ісламу є напівмісяць із зіркою всередині. За одною із версій напівмісяць символізує місячний календар, якого притримуються мусульмани, а п'ятикінцева зірка – п'ять стовпів ісламу. За іншою версією – дані символи означають божественне покровительство.

В мусульманському світі у якості символу значиться не лише п'ятикутна зірка, але і восьмикутна, семикутна і шестикутна. Остання абсолютно несправедливо вважається символом лише іудаїзму.

Загалом символи напівмісяця і зірки були відомі людству за кілька тисяч років до Пророка Мухамеда. Точно простежити їхнє походження досить складно. Але більшість спеціалістів єдині у думці, що ці стародавні символи небесних світил шанувались ще стародавніми народами Центральної Азії і Сибіру, які поклонялися сонцю, місяцю і небу [4].

Існують також історичні свідчення, що в античності напівмісяць і зірку використовували для означення Карфагенської богині Таніт або грецької богині полювання Артеміди. Окрім того, ще до появи християнства напівмісяць як символ прийняла стародавня Візантія. Це місто згодом отримало назву Константинополь, а пізніше, після оволодіння ним мусульманами, – Стамбул. За деякими даними, напівмісяць був вибраний римлянами для Візантії на честь богині Діани, за іншими – цей символ датується битвою, у якій римляни перемогли готів у перший день лунного місяця.

Так чи інакше, у перші століття у мусульманській общині не було ніякого загальноприйнятого символу для зазначення ісламу або мусульманської держави. В часи Пророка Мухамеда над мусульманськими арміями майоріли

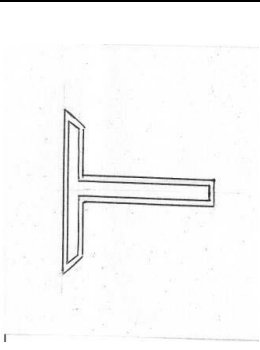
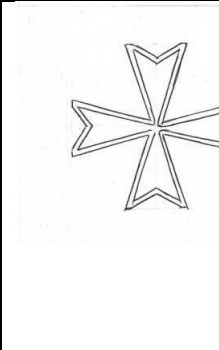
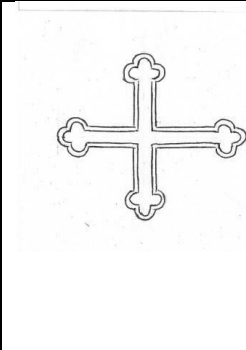
прості прапори однотонних кольорів. В Корані або Сунні нічого не говориться про те, що являється символом ісламу, тому тривалий час ідея будь-якого окремого символу ісламу була чужорідною. Так продовжувалось до того часу, коли турки, що захопили владу у Халіфаті у 1453 році не зайняли Константинополь. Після цього вони перейняли у візантійців колишній прапор і символ, на якому і була зображена емблема міста – напівмісяць.

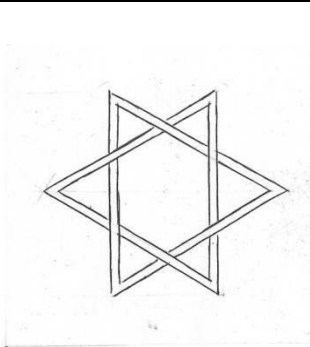
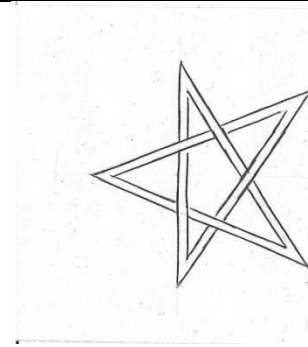
Напівмісяць став застосовуватись в архітектурі мечетей близько 665 р. тому назад, однак даний елемент ми можемо простежити і в православній архітектурі, оскільки знак напівмісяця використовувався різними народами і цивілізаціями. Його вважали і вважають знаком переваги і піднесення. Розшукати релігійне підтвердження необхідності застосовувати напівмісяць на куполах мечеті покищо не вдалось.

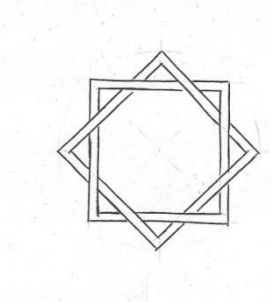
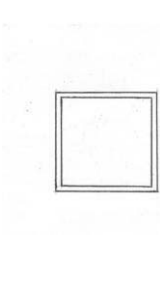
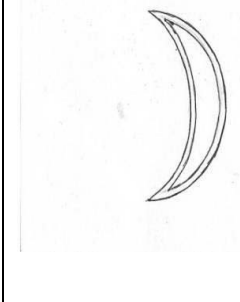
Розвинута ритуальна практика синагог створила особливе знакове середовище в іудаїзмі. У XIX столітті євреї вибрали шестикутну Зірку Давида (гексограму) у якості національного символу. Саме в цей період зірка була прийнята практично всіма общинами єврейського світу. Гексограма трактується як поєднання чоловічого (трикутник, направлений вгору) і жіночого (трикутник направлений вниз) початків.

У стародавні часи вважалося, що даний символ втілює всі чотири стихії: трикутник, направлений вгору, символізує вогонь і воду, в той час, як інший трикутник – повітря і землю. За іншою версією, верхній кут трикутника, спрямованого вгору, символізує вогонь, два інших (лівий та правий) – воду і повітря. Кути іншого трикутника, повернутого одним із кутів вниз, відповідно: милість, мир (спокій) і благодать.

Однак ще тисячу років тому шестикутна зірка була інтернаціональним знаком. Її можна зустріти на ранньохристиянських амулетах і у мусульманських орнаментах під назвою «Печатка Соломона». До речі у християнських церквах гектограма зустрічається навіть частіше, ніж у синагогах. Даний факт свідчить на користь висловленого у статті припущення щодо спільного історичного коріння багатьох усталених релігійних символів, які можна зустріти в оздобленні інтер'єрів культових споруд різних конфесій та архітектурно-просторовій композиції сакральних будівель.

Символ	Значення	В якій релігії застосовується
Хрести		
Єгипетський 	<p>Хрест у формі грецької літери «Гау» – у Біблії символ спасіння. Форма хреста у вигляді двох балок бере свій початок у стародавній Халдеї і застосовувалась там, а також у сусідніх країнах, включаючи Єгипет, як символ бога Таммуза (у вигляді містичного «Гау», першої літери його ім'я). До середини III ст.н.е. церкви або відступили від деяких вчень християнської віри, або спотворили їх. Щоб зміцнити свої позиції церкви приймали язичників до своєї віри і дозволяли їм зберігати язичницькі знаки і символи. Таким чином «Гау» або «Г» були перейняті для позначення хреста.</p>	Християнство
Георгіївський 	<p>«Георгіївський» хрест - застосовується у православній символіці. Вісім кінців хреста означають у Католиків вісім євангельських блаженств відповідних християнських чеснот.</p>	Християнство (православні, католики)
Трилистниковий 	<p>Хрест з кінцями у вигляді трьохлистика, застосовується у православній символіці. Даний символ можна зустріти у розписах і іконах у православних церквах.</p>	Християнство (православні, католики)

Символ	Значення	В якій релігії застосовується
Зірки		
<p data-bbox="323 1816 363 2004">Гектограма</p> 	<p data-bbox="323 636 555 1646">Зірка Давида – це шестикутна зірка, яка зображувалась без перетинів і ліній. Суть її полягала в тому, що вона відображала п'ять основних почуттів людини (п'ять кінців зірки, крім верхнього), які повинні були всі підпорядковуватись шостому важливому почуттю – прагнення до Бога.</p> <p data-bbox="563 636 754 1646">Ще тисячу років тому шестикутна зірка була інтернаціональним знаком. Її можна зустріти на ранньохристиянських амулетах і у мусульманських орнаментах під назвою «Печатка Соломона». Доречи у християнських церквах гектограма зустрічається навіть частіше, ніж у синагогах.</p>	<p data-bbox="323 226 451 611">Іудаїзм, Іслам, Християнство (православні, католики)</p>
<p data-bbox="839 1816 879 2004">Пентограма</p> 	<p data-bbox="839 636 1031 1646">Один із найдавніших символів – пентаграма (правильний п'ятикутник). Перші згадки про пентаграму датуються Стародавньою Грецією. В перекладі із грецької «пентаграм» означає дослівно п'ять ліній. Пентаграма була характерним символом школи Піфагора (близько 580-500 р. до н.е.).</p> <p data-bbox="1038 636 1422 1646">Пентаграма є символом життя і здоров'я, їй приписувалась властивість захищати людину від злих духів, символ вічності і досконалості. Правильний п'ятикутник у вигляді зірки був емблемою багатьох богів: египетського Тога, ацтекського, римського Меркурія, кельтського Гавайна. Греки використовували її, як знак хреста, євреї – як знак благополуччя. У християн вона символізувала п'ять ран Ісуса. Судячи з всього, пентаграма спочатку з'явилась чотири тисячі років тому назад у Месопотамії, ймовірно як астрономічна схема руху планети Венера. Останнім часом справжня роль пентаграми стала забуватися, хоча раніше вона служила символом захисту навіть у християн</p>	<p data-bbox="839 259 919 611">Іслам, Християнство (православні), Іудаїзм</p>

Символ	Значення	В якій релігії застосовується
<p data-bbox="360 1711 400 2011">Восьмикутна зірка</p> 	<p data-bbox="360 640 576 1644">Восьмикутна (Віфлеємська) зірка – це дуже давня символіка сонця. Вона може складатися або з двох квадратів, або мати пелюсткову форму. Давнім арійцям було притаманне зображення парної кількості променів – 4, 8, 12. Хрест, наприклад, теж має чотири напрямки.</p>	Християнство, Іслам
<p data-bbox="743 1883 783 2011">Квадрат</p> 	<p data-bbox="743 640 863 1644">Прямокутник із крапкою в центрі в іудаїзмі - символ храму і Всесвіту. В ісламі число чотири – символ земного миру (часу і простору).</p>	Іслам, Іудаїзм, Християнство (православні)
<p data-bbox="991 1816 1031 2011">Напівмісяць</p> 	<p data-bbox="991 640 1366 1644">Ще стародавні народи Центральної Азії і Сибірю, які поклонялись сонцю, місяцю і небу, почитали даний стародавній символ. У Стародавній Візантії прийнято напівмісяць своїм символом ще до появи Християнства. Існує думка, що напівмісяць був вибраний римлянами для Візантії на честь богині Діани. Як би там не було, символіка міста, яке стало згодом мусульманським, була визначена задовго до появи в ньому представників ісламу. Що стосується ісламу, то у перші роки і століття у мусульманській общині не було ніякого загальноприйнятого символу. У часи Пророка Мухамеда над мусульманськими караванами і арміями майоріли прості зелені, чорні, білі стяги.</p>	Іслам, Християнство (православні)

Література

1. Будур Н. Православный храм. - М.: РООССА, 2009. - 272 с.
2. Жовква О.І. Сучасні технології у церковному монументальному живописі // Містобудування та територіальне планування: Наук.-тех. зб. - КНУБА.- 2010.-№36.- С. 159 – 165.
3. К свету. Символика русского храмоводительства [Журнал к престольному празднику храма Христа Спасителя] - АО ЗТ «Родник».-1999.- №17.-С. 3 – 14.
4. Плачинда С. Міфи і легенди Давньої України. – К., 2006. – 106 с.
5. Православне храмы: В 3т. Пособие по проектированию и строительству (к СП 31-103-99).-М., 2003.-Т.2: Православные храмы и комплексы.-222с.

Аннотация

В статье рассматривается вопрос применения символики в сакральной архитектуре различных конфессий. Изучено историческое значение и происхождение отдельных символов, их смысловая нагрузка в различных религиях.

Ключевые слова: символика, символ, знак.

Annotation

The article explores the issue of utilizing the symbolics in sacral architecture of different confessions. It investigates the historical meaning as well as the origin of certain symbols and their contextual burden in different religions.

Key words: symbolics, symbol, sign.

УДК 72.01

І. В. Бірілло,

*к.т.н., Київський національний університет культури і мистецтв
Інститут педагогіки НАПН України*

Ю. О. Дорошенко

*д.т.н., Київський національний університет культури і мистецтв
Інститут педагогіки НАПН України*

МОДЕРНІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ДИЗАЙНЕРІВ СЕРЕДОВИЩА У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Анотація: соціально-політичні та економічні зміни в суспільстві, інтеграція України у світове співтовариство неможливі без структуризації та реформування національної системи вищої освіти. У статті розглядаються